

één sociaal levensverband. ³³⁾ *Lockes* „disposition” is bij *Rousseau* geworden een spontane begeerte om te kennen en een uit de gevoelvol beleefde ervaringen gegroeid verlangen naar hetgeen hem goed is. Leven en opvoeding zijn hier één geworden — in systeem althans. De ontwikkeling van het kind, zijn vorming, groeit vanzelf uit zijn levenservaring. Bron en doel der opvoeding zijn beide: het leven. ³⁴⁾ De philantropijnen, vooral *Basedow* ³⁵⁾, maar ook *Campe* ³⁶⁾ en *Salzmann* ³⁷⁾, willen de levenservaring van het kind gebruiken als opvoedingsmiddel. „Die Fähigkeit Lebenserfahrungen zu machen” is één van de voornaamste idealen, die men bij de opvoeding na jaagt. ³⁸⁾

En wel geen consequenter toepassing had dat principe kunnen vinden dan in de Sturm- und Drang-periode met haar revolutionaire jeugd met haar losse levenshouding. Elk begrip is slechts een vage schaduw van de werkelijkheid, die men moet weten te genieten. „Das Individuum wollte, was das Leben enthält, selber erfahren, denken, durchkosten in Lust und Leid — ohne Schranken.” ³⁹⁾

Herder en *Goethe* willen in dezen tijd alle leermiddelen ruilen voor het leven zelf. ⁴⁰⁾ „Es wird Hauptzweck, dem Knaben von alledem lebendige Begriffe zu geben, was er sieht, spricht, genieszt, um ihn in seine Welt zu setzen und ihm den Genuss derselben auf seine ganze Lebenszeit einzuprägen”, ⁴¹⁾ zoo zeide *Herder*.

En dan komt *Pestalozzi*. Met zijn aanschouwings-onderwijs en zijn „productieve aanschouwing” nadert hij tot dicht bij het zoste-eeuwsch „Erlebnis”-begrip. ⁴²⁾

Maar wanneer hij de toepassing moet maken, gaat hij een totaal andere richting uit. De kinderen moeten „von den Gegenständen des Unterrichts tief in ihren Innersten ergriffen werden”. ⁴³⁾ Doch, en hier komt de rationalistische invloed in den in zoo menig opzicht tweeslachtigen Zwitser, dit moet vooral geschieden opdat de leerlingen weten, dat alles wat ze leeren eigenlijk in henzelf ligt en door den onderwijzer uit hen te voorschijn geroepen wordt. Weliswaar spreekt *Pestalozzi* ook van een „Enthusiasmus im Gefühl”, maar dat enthousiasme, tevoorschijn geroepen door het onderwijs, richt zich ook weer op het onderwijs, niet op het leven. ⁴⁴⁾

Pestalozzi werd dan ook niet de vader eener „Erlebnis”-paedagogiek, maar wel de grootmeester van de mechaniseering van het onderwijs in de 19e eeuw; welke mechaniseering daaruit voortvloeide, dat de naar rationalistisch model gevormde formeele „Bildung”, waarbij het kind zelf de moeilijkheden in de leer-materie diende op te lossen, een zoo vérgaande versplintering van het leven en het levende eischte en zoozeer een zoeken naar telkens nog méér elementaire bestand-deelen vroeg, dat allengs elke betrekking tusschen het leven en